

‘मकवानपुर जिल्लाको चुरियामाई गा.वि.स.मा प्रचलित
लोककथाको अध्ययन’

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
एम.ए. दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

अध्ययन पत्र

अध्ययन कर्ता
हरि प्रसाद पौड्याल
नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर २०७०

कृतज्ञता ज्ञापन

नेपाल एक विविधतायुक्त देश हो । यहाँको भौगोलिक विविधता संगसंगै यहाँका धार्मिक साँस्कृतिक, सामाजिक र प्राकृतिक विविधता देख्न सकिन्छ । यो विविधता नै नेपालको खास पहिचान बन्न पुगेको छ । त्यसैगरी यसै मकवानपुर जिल्लाको मध्य भागमा अवस्थित सुन्दर नगरी हेटौँडाबाट दक्षिणतर्फ रहेको ग्रामीण क्षेत्र ग्रामीण वातावरण र परिवेशमा रहेको चुरियामाई गा.वि.स. पनि जातीय तथा सामाजिक-साँस्कृतिक विविधताले सजिएको स्थान हो । यस गा.वि.स. मा प्रचलित लोक कथाहरूको सङ्कलन र वर्गीकरण गर्ने उद्देश्यका साथ त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा शिक्षा शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दशौँ पत्रको आंशिक प्रयोजनका लागि 'मकवानपुर जिल्लाको चुरियामाई गा.वि.स.मा प्रचलित लोककथाको अध्ययन' शीर्षकमा अध्ययन पत्र तयार पारेको हुँ ।

अध्ययनका क्रममा कथा सङ्कलन कार्यमा लोककथा भनिदिनु हुने श्री नकुल प्रसाद अधिकारी, केशव प्रसाद बतौँला, वासुदेव प्याकुरेल, धावा दोर्जे लामा, राम बहादुर पाख्रिन लगायतका महानुभावहरूमा पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । अध्ययन पत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय खर्चेर महत्त्वपूर्ण सल्लाह तथा सुझाव दिई अध्ययन कार्यमा सहयोग पुर्याउनु हुने श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. मोतीलाल पराजुलीप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । विभिन्न सल्लाह सुझाव एवम् कम्प्युटर सेटिङ्गमा मलाई सहयोग पुर्याउनु हुने मेरी श्रीमती नर्वदा पुडासैनीप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । यस अध्ययन पत्रको मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर काठमाडौँ समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०७०/०४/२९

शै.सत्र : २०६६

सि.नं. : ९५६०००३

हरि प्रसाद पौड्याल

शोधार्थी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर, काठमाडौँ

विषयसूची

अध्याय एक : अध्ययन परिचय

१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ उद्देश्य कथन	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य	४
१.६ अध्ययनको क्षेत्र तथा सीमा	४
१.७ अध्ययन विधि	५
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	५
१.७.२ सामग्री विश्लेषण विधि	५
१.८ अध्ययनपत्रको रूपरेखा	५

अध्याय दुई : लोककथा सिद्धान्त

२.१ परिचय	७
२.२ लोककथाको परिभाषा	७
२.३ लोककथाका विशेषताहरू	९
२.४ लोककथाका तत्त्वहरू	१०
२.४.१ कथानक	११
२.४.२ अभिप्राय	१२
२.४.३ पात्र	१४
२.४.४ परिवेश	१४
२.४.५ उद्देश्य	१५
२.४.६ भाषा	१५
२.४.७ शैली	१६
२.४.८ शीर्षक	१६

२.५ लोककथाको वर्गीकरण	१६
२.५.१ सांस्कृतिक-ऐतिहासिक लोककथाहरू	१८
२.५.२ अर्ती-उपदेशका लोककथाहरू	१८
२.५.३ पशुपंक्षीका लोककथाहरू	१८
२.५.४ मानवका विशेष स्वभाव र प्रवृत्तिका लोककथाहरू	१९
२.५.५ अतिमानवीय रूपका लोककथाहरू	१९
२.५.६ दैवी लोककथाहरू	२०
२.५.७ फफूलका लोककथाहरू	२०
२.५.८ साहस तथा बहादुरीका लोककथाहरू	२०
२.५.९ धार्मिक लोककथाहरू	२१
२.६ निष्कर्ष	२१

अध्याय तीन : मकवानपुरको चुरियामाई गा.वि.स.मा प्रचलित लोककथाहरूको विश्लेषण

३.१ मुसेको कथा	२२
३.१.१ परिचय :	२२
३.१.२ मूलपाठ	२२
३.१.३ लोककथाको तत्त्वका आधारमा 'मुसेको कथा' कथाको विवेचना	२६
क) कथानक	२६
ख) अभिप्राय	२७
ग) पात्र	२७
घ) परिवेश	२७
ड) उद्देश्य	२८
च) कथोपकथन	२८
छ) भाषा	२८
ज) शैली	२८
३.२ पापको बाबु लोभ	२९

३.२.१ परिचय :	२९
३.२.२ मूलपाठ	२९
३.२.३ लोककथाका तत्त्वका आधारमा 'पापको बाबु लोभ' कथाको विवेचना	३१
क) कथानक	३१
ख) अभिप्राय	३२
ग) पात्र	३२
घ) परिवेश	३२
ङ) उद्देश्य	३३
च) कथोपकथन	३३
छ) भाषा	३३
ज) शैली	३३
३.३ टुहुरी छोरीको कथा	३४
३.३.१ परिचय :	३४
३.३.२ मूलपाठ	३४
३.३.३ लोककथाका तत्त्वका आधारमा 'टुहुरी छोरीको कथा' कथाको विवेचना	३५
क) कथानक	३५
ख) अभिप्राय	३६
ग) पात्र	३६
घ) परिवेश	३६
ङ) उद्देश्य	३७
च) कथोपकथन	३७
छ) भाषा	३७
ज) शैली	३७
३.४ स्यालको कथा	३८
३.४.१ परिचय :	३८
३.४.२ मूलपाठ	३८

३.४.३ लोककथाको तत्त्वका आधारमा 'स्यालको कथा' कथाको विवेचना	४०
क) कथानक	४०
ख) अभिप्राय	४०
ग) पात्र	४१
घ) परिवेश	४१
ङ) उद्देश्य	४१
च) कथोपकथन	४१
छ) भाषा	४२
ज) शैली	४२
३.५ भाग्यको फल	४२
३.५.१ परिचय :	४२
३.५.२ मूलपाठ	४२
३.५.३ लोककथाको तत्त्वका आधारमा 'भाग्यको फल' कथाको विवेचना	४४
क) कथानक	४४
ख) अभिप्राय	४४
ग) पात्र	४४
घ) परिवेश	४४
ङ) उद्देश्य	४५
च) कथोपकथन	४५
छ) भाषा	४५
ज) शैली	४५
३.६ पुन्टे र भुन्टेको कथा	४५
३.६.१ परिचय :	४५
३.६.२ मूलपाठ	४५
३.६.३ लोककथाको तत्त्वका आधारमा 'पुन्टे र भुन्टेको कथा' कथाको विवेचना	४९
क) कथानक	४९

ख) अभिप्राय	४९
ग) पात्र	४९
घ) परिवेश	५०
ङ) उद्देश्य	५०
च) कथोपकथन	५०
छ) भाषा	५०
ज) शैली	५०
३.७ अन्धो जोगी	५१
३.७.१ परिचय :	५१
३.७.२ मूलपाठ	५१
३.७.३ लोककथाका तत्त्वका आधारमा 'अन्धो जोगी' कथाको विवेचना	५२
क) कथानक	५२
ख) अभिप्राय	५३
ग) पात्र	५३
घ) परिवेश	५३
ङ) उद्देश्य	५३
च) कथोपकथन	५४
छ) भाषा	५४
ज) शैली	५४
३.८ घमण्डी बाघ	५४
३.८.१ परिचय :	५५
३.८.२ मूलपाठ	२२
३.८.३ लोककथाका तत्त्वका आधारमा 'घमण्डी बाघ' कथाको विवेचना	५७
क) कथानक	५७
ख) अभिप्राय	५७
ग) पात्र	५७

घ) परिवेश	५८
ङ) उद्देश्य	५८
च) कथोपकथन	५८
छ) भाषा	५८
ज) शैली	५८
३.९ अंशवण्डा	५९
३.९.१ परिचय :	५९
३.९.२ मूलपाठ	५९
३.९.३ लोककथाका तत्त्वका आधारमा 'अंशवण्डा' कथाको विवेचना	६०
क) कथानक	६०
ख) अभिप्राय	६१
ग) पात्र	६१
घ) परिवेश	६१
ङ) उद्देश्य	६१
च) कथोपकथन	६२
छ) भाषा	६२
ज) शैली	६२
३.१० विद्वान पण्डित	६३
३.१०.१ परिचय :	६३
३.१०.२ मूलपाठ	६३
३.१०.३ लोककथाका तत्त्वका आधारमा 'विद्वान पण्डित' कथाको विवेचना	६५
क) कथानक	६५
ख) अभिप्राय	६५
ग) पात्र	६६
घ) परिवेश	६६
ङ) उद्देश्य	६६

च) कथोपकथन	६६
छ) भाषा	६७
ज) शैली	६७
३.११ निष्कर्ष	६७
अध्याय चार : उपसंहार	
४.१ सारांश	६९
४.२ निष्कर्ष	७०
४.३ लोककथाको विकासमा देखिएका समस्याहरू	६५
सङ्कलित लोककथा वाचकहरूको परिचय	७३
सन्दर्भसामग्री सूची	७४